

ECONOMIES' HORIZONS

Економічні горизонти

DOI: doi.org/10.31499/2616-5236
 Homepage: <http://eh.udpu.edu.ua>

ISSN
 2522-9273
 (print)
 2616-5236
 (online)

UDC: 332.1:338.2:355.48

JEL Classification R11, R12, R58, H56

DOI: [10.31499/2616-5236.2\(35\).2026.359173](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(35).2026.359173)

Received 28.01.2026
 Accepted 02.04.2026
 Published 21.04.2026

Nataliia Shandova, Kherson National Technical University

D.Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economy, Entrepreneurship and Economic security

Serhii Hodunov, Kherson National Technical University

Postgraduate Student in the Educational Program 051 Economics, Department of Economics, Entrepreneurship and Economic Security

РЕЛОКАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРУКТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОСТОРОВІ ДИСПРОПОРЦІЇ ТА НАСЛІДКИ

RELOCATION-DRIVEN TRANSFORMATION OF UKRAINE'S REGIONAL ECONOMIC STRUCTURE UNDER WARTIME CONDITIONS: SPATIAL DISPARITIES AND CONSEQUENCES

Анотація: У статті досліджено вплив релокації підприємств на трансформацію регіональної економічної структури України в умовах повномасштабної війни. Визначено галузеву специфіку переміщення бізнесу та обґрунтовано формування «західного поясу економічної стабілізації» з високою концентрацією виробничого капіталу. Виявлено виникнення феномену «двошвидкісної економіки», де зростання активності в регіонах-реципієнтах контрастує з деградацією прифронтових територій. Запропоновано авторське трактування релокаційної трансформації та заходи державної політики для збалансованого післявоєнного відновлення.

Abstract: The article examines the impact of enterprise relocation on the transformation of regional economic disparities in Ukraine under conditions of full-scale war. It is substantiated that the relocation of enterprises from areas of active hostilities to safer territories has become an important mechanism for adapting the national economy to crisis conditions and has partially preserved the country's production potential. Based on the analysis of statistical and analytical data, the scale, sectoral structure, and spatial characteristics of business relocation are identified. It is established that the largest share of relocated enterprises belongs to the sectors of trade, manufacturing, and services, which can be explained by the relatively high mobility of their production processes. The regional structure of the

placement of relocated enterprises is analysed, revealing a high concentration of economic activity in the western regions of Ukraine, which has contributed to the formation of new centres of economic growth. A comparative analysis of the structure of industrial production before the full-scale war and during the relocation period demonstrates a significant redistribution of production potential between the country's macro-regions. The emergence of the «two-speed economy» phenomenon is identified, in which recipient regions show growth in household incomes and employment, while frontline territories experience a decline in economic activity. An author's interpretation of the concept of relocation-driven transformation of the regional economic structure is proposed and defined as a process of spatial and sectoral redistribution of economic activity between regions caused by the relocation of enterprises in response to external shocks. The results obtained may be used in the formation of state regional development policy and in designing mechanisms for the post-war economic recovery of Ukraine.

Keywords: enterprise relocation, regional disparities, spatial distribution of economic activity, transformation of the regional economic structure, industrial production, regional policy, two-speed economy, economic resilience

Ключові слова: релокація підприємств, регіональні диспропорції, просторовий розподіл економічної активності, трансформація регіональної економічної структури, промислове виробництво, регіональна політика, двошвидкісна економіка, економічна стійкість

Постановка проблеми.

Повномасштабна війна, що розпочалася в Україні у 2022 році, спричинила глибокі трансформації національної економіки та суттєво вплинула на просторову організацію господарської діяльності. Руйнування виробничої інфраструктури, тимчасова окупація окремих територій, порушення логістичних ланцюгів та підвищення безпекових ризиків для ведення бізнесу зумовили необхідність оперативної адаптації підприємств до нових умов функціонування. Одним із ключових механізмів такої адаптації стала релокація підприємств – переміщення виробничих потужностей із територій активних бойових дій або зон підвищеної небезпеки до більш безпечних регіонів країни.

Важливу роль у цьому процесі відіграла державна програма підтримки релокації бізнесу, ініційована Міністерством економіки, докільця та сільського господарства України, яка передбачала організаційну та логістичну допомогу підприємствам у переміщенні виробничих потужностей [1]. Реалізація цієї програми сприяла збереженню частини виробничого потенціалу держави, підтримці зайнятості населення та відновленню економічної активності у відносно безпечних регіонах. Водночас процеси релокації призвели до суттєвих змін у просторовому розміщенні економічної діяльності, оскільки значна частина підприємств перемістилася до західних та центральних областей України.

Такі переміщення бізнесу об'єктивно впливають на регіональну структуру національної економіки. З одного боку, релокація стимулює економічну активність у регіонах-реципієнтах, сприяючи зростанню виробництва, зайнятості та податкових надходжень. З іншого боку, скорочення економічної діяльності у регіонах, що постраждали від бойових дій, поглиблює вже існуючі регіональні диспропорції економічного розвитку. У результаті формується нова конфігурація просторового розподілу виробничого потенціалу країни, що потребує ґрунтовного наукового осмислення.

Незважаючи на зростання наукового інтересу до проблем економічних наслідків війни для України, питання впливу релокації підприємств на трансформацію регіональних диспропорцій економічного розвитку залишається недостатньо дослідженим. Більшість наявних робіт зосереджені на оцінці загальних втрат економіки або аналізі механізмів підтримки бізнесу в умовах війни, тоді як просторові ефекти релокації та їхній вплив на регіональну структуру економіки потребують більш системного аналізу.

У зв'язку з цим актуальним науковим завданням є дослідження релокації підприємств як одного з ключових чинників трансформації регіональних диспропорцій економічного розвитку України в умовах війни, що дозволяє оцінити зміни у просторовій структурі економічної активності та визначити їхні потенційні наслідки для

регіональної економічної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика регіональних диспропорцій економічного розвитку та просторової трансформації економіки належить до важливих напрямів сучасних економічних досліджень. У межах теоретичних підходів до регіонального розвитку значна увага приділяється аналізу факторів, що зумовлюють нерівномірність економічного зростання територій, а також ролі переміщення виробничих ресурсів і підприємств у формуванні нової просторової структури економіки. Дослідження у сфері просторової економіки свідчать, що концентрація виробничих потужностей, інвестиційних потоків та людського капіталу в окремих регіонах формує асиметрію економічного розвитку, що може як посилювати, так і згладжувати регіональні диспропорції залежно від характеру економічних процесів і державної політики. Так, у наукових роботах, присвячених аналізу регіональної нерівності в Україні [2], підкреслюється, що економічні відмінності між регіонами формуються під впливом структури виробництва, демографічних процесів, інвестиційної активності та ефективності регіонального управління, а також історичних і географічних факторів розвитку територій. У цьому контексті переміщення економічної діяльності між регіонами може виступати одним із механізмів зміни просторової конфігурації економіки.

У довоєнний період (2019-2022 рр.) у науковій літературі основна увага приділялася загальним проблемам регіональної нерівномірності економічного розвитку, структурним дисбалансам національної економіки та факторам економічної конвергенції регіонів. У дослідженнях зазначалося, що значна частина економічного потенціалу України традиційно концентрувалася у промислово розвинених східних регіонах та у великих урбанізованих центрах, тоді як інші території характеризувалися нижчим рівнем економічної активності. Водночас західні області країни розглядалися як регіони з недостатньо реалізованим економічним потенціалом, що пов'язано з обмеженою індустріальною базою та меншою концентрацією виробничих підприємств. Науковці підкреслювали, що збереження значних регіональних диспропорцій стримує збалансований розвиток національної економіки та потребує формування ефективної регіональної політики, спрямованої на вирівнювання соціально-економічних умов розвитку територій [2].

Водночас у цей період питання релокації підприємств фактично не розглядалося як окремий напрям досліджень, оскільки масове переміщення бізнесу не було характерною рисою економічного розвитку країни. Наукові роботи здебільшого зосереджувалися на процесах інвестиційної концентрації, розвитку індустріальних кластерів, міграції робочої сили та структурній

трансформації регіональної економіки. Таким чином, довоєнні дослідження сформували теоретичне підґрунтя для аналізу регіональних диспропорцій, однак не враховували факторів масштабного переміщення підприємств, що зумовлює необхідність подальшого розвитку цього напрямку наукових досліджень.

Після початку повномасштабної війни у 2022 році у науковому дискурсі значно зростає увага до проблем функціонування бізнесу в умовах воєнної економіки та до процесів релокації підприємств. У сучасних дослідженнях релокація розглядається як один із ключових інструментів збереження виробничого потенціалу держави, підтримки зайнятості населення та забезпечення безперервності економічної діяльності. Так, у наукових роботах зазначається, що переміщення підприємств із зон активних бойових дій до безпечніших регіонів дозволяє зберегти виробничі потужності, відновити діяльність підприємств та підтримати економічну стабільність регіонів-реципієнтів [3].

Окремі дослідження присвячені аналізу факторів і механізмів релокації українського бізнесу. Зокрема, встановлено, що ключовими чинниками вибору нової локації підприємств є безпекова ситуація, доступність логістичної інфраструктури, наявність виробничих площ та кадрового потенціалу, а також підтримка з боку органів місцевої влади [4]. Водночас у наукових роботах підкреслюється, що процес релокації

супроводжується значними труднощами для підприємств, серед яких порушення виробничих ланцюгів, втрата частини ринків збуту та необхідність адаптації до нових умов господарювання.

У ряді досліджень увага приділяється також впливу релокації підприємств на соціально-економічний розвиток регіонів. Зокрема, підкреслюється, що переміщення підприємств сприяє активізації економічної діяльності у приймаючих регіонах, створенню нових робочих місць та збільшенню податкових надходжень до місцевих бюджетів [5]. Водночас концентрація релокованого бізнесу у відносно обмеженій кількості регіонів може призводити до посилення регіональної економічної асиметрії та формування нових дисбалансів у просторовому розвитку країни.

Окремі роботи також аналізують географію переміщення підприємств і підкреслюють, що найбільша частка релокованих компаній переміщується до західних та центральних областей України, де безпекові ризики є нижчими та існують сприятливі умови для відновлення економічної діяльності [6]. Такі процеси спричиняють перерозподіл виробничого, інвестиційного та людського капіталу між регіонами країни, що фактично змінює просторову структуру національної економіки та створює передумови для нової конфігурації регіонального розвитку [7].

Попри зростання кількості наукових досліджень, присвячених функціонуванню бізнесу в умовах

війни, слід зазначити, що більшість із них зосереджені на аналізі механізмів підтримки підприємництва, адаптації підприємств до кризових умов або на дослідженні окремих аспектів релокації бізнесу. Водночас комплексний аналіз впливу релокації підприємств на трансформацію регіональних диспропорцій економічного розвитку України залишається недостатньо розробленим у сучасній економічній науці. Недостатньо дослідженими залишаються питання просторового перерозподілу економічної активності, зміни ролі окремих регіонів у структурі національної економіки, а також довгострокові наслідки релокації для регіональної економічної політики.

Таким чином, наявні наукові дослідження формують важливе теоретичне та емпіричне підґрунтя для аналізу процесів релокації підприємств у воєнний період, однак потребують подальшого розвитку в частині комплексної оцінки впливу цих процесів на трансформацію регіональних економічних диспропорцій. Це зумовлює актуальність проведення системного дослідження релокації підприємств як одного з факторів зміни просторової структури економічного розвитку України в умовах війни.

Формулювання мети статті.

Метою дослідження є аналіз впливу релокації підприємств на трансформацію регіональних диспропорцій економічного розвитку України в умовах війни, а також визначення особливостей

просторового перерозподілу економічної активності між регіонами країни, що сформувалися внаслідок переміщення бізнесу.

Для досягнення поставленої мети у дослідженні передбачається вирішення таких завдань:

- проаналізувати масштаби та основні тенденції релокації підприємств в Україні в умовах війни;

- дослідити регіональну структуру розміщення релокованих підприємств;

- оцінити вплив переміщення підприємств на зміни економічної активності регіонів;

- визначити особливості трансформації регіональних диспропорцій економічного розвитку внаслідок релокації бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабна війна стала потужним фактором трансформації просторової структури української економіки. Руйнування виробничої інфраструктури, загроза безпеці персоналу та порушення логістичних ланцюгів змусили значну кількість підприємств переміщувати виробничі потужності до відносно безпечних регіонів країни. Державна програма релокації бізнесу, започаткована у 2022 році, передбачала організаційну та логістичну підтримку переміщення підприємств із зон активних бойових дій. За офіційними даними, станом на осінь 2023 року в межах цієї програми було релоковано понад 840 підприємств, з яких 667 відновили діяльність у нових регіонах [8].

Однак слід враховувати, що фактичні масштаби внутрішнього переміщення бізнесу значно більші, оскільки частина підприємств змінювала місце реєстрації або діяльності самостійно, без участі державної програми. За даними Єдиного державного реєстру підприємств, лише у 2025 році понад 12 тис. компаній змінили місце реєстрації, здійснивши 12920 переміщень між регіонами України [9].

Важливою характеристикою релокації підприємств у період повномасштабної війни є галузева структура переміщеного бізнесу, яка значною мірою визначає просторові та економічні наслідки цього процесу. Аналіз доступних статистичних даних свідчить, що релокація охопила насамперед підприємства секторів економіки, діяльність яких характеризується високою мобільністю виробничих процесів і відносно низькою залежністю від специфічних природних ресурсів або складної виробничої інфраструктури.

За даними Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України, серед підприємств, які перемістили виробничі потужності у межах державної програми релокації, найбільшу частку становили підприємства торгівлі, переробної промисловості та сфери послуг. Зокрема, серед релокованих підприємств, які відновили діяльність у нових регіонах, 39% припадає на підприємства оптової та роздрібною торгівлі, 33% – на підприємства переробної промисловості, 6% – на

підприємства інформаційно-телекомунікаційного сектору, а 5% – на підприємства професійної та науково-технічної діяльності [9].

Подібну структуру підтверджують і аналітичні дослідження динаміки внутрішнього переміщення бізнесу в Україні. За оцінками економічних аналітичних центрів, у структурі релокованих підприємств близько 40% становлять компанії сфери торгівлі, до 32% – підприємства переробної промисловості, тоді як 10-15 % припадає на транспортно-логістичний сектор, а 5-8% – на ІТ- та сервісні компанії [10].

Схожі тенденції простежуються і у загальній статистиці переміщення підприємств між регіонами. За даними аналітичної платформи Opendatabot, серед підприємств, що змінювали місце реєстрації або фактичної діяльності у 2024-2025 рр., найбільшу частку становили підприємства оптової торгівлі (понад 31%), будівництва (близько 6%), сільського господарства (понад 5%) та операцій з нерухомістю (близько 5%) [11].

Узагальнена галузева структура релокованих підприємства представлена у Таблиці 1.

Таблиця 1

Галузева структура релокованих підприємства в Україні

Галузь економіки	Частка у структурі релокованих підприємств, %	Інтерпретація
Оптова та роздрібна торгівля	39-40%	Наймобільніший сектор - мінімальні капітальні вкладення, гнучка логістика, швидка адаптація
Переробна промисловість	30-33%	Висока вартість переїзду, але критична важливість для економіки; переїжджають переважно малі та середні підприємства
Транспорт і логістика	10-15%	«Супроводжуюча» галузь - мігрує слідом за торгівлею та виробництвом
Інформаційно-телекомунікаційна діяльність	5-8%	Парадоксально низька частка, враховуючи мобільність; пояснюється можливістю роботи віддалено без зміни юридичної адреси
Професійна та науково-технічна діяльність	близько 5%	Консалтинг, аудит, юриспруденція - часто працюють дистанційно, тому формальна релокація не фіксується
Інші види діяльності	10-15%	-

Джерело: узагальнено авторами за даними [9], [11].

Виявлена структура релокованого бізнесу дозволяє дійти наступних висновків:

- висока частка підприємств торгівлі пов'язана з тим, що цей сектор має відносно низьку капіталомісткість і може швидко адаптуватися до нових територіальних умов. Для таких підприємств основними факторами переміщення є не виробничі потужності, а доступ до споживчого

ринку та логістичної інфраструктури;

- значна частка переробної промисловості у структурі релокації пояснюється прагненням підприємств зберегти виробничий потенціал та забезпечити безперервність виробничих процесів. Водночас релокація у цьому секторі відбувається переважно серед підприємств легкої промисловості, харчової

промисловості та деревообробки, які мають відносно гнучкі виробничі ланцюги та можуть бути переміщені швидше, ніж важка промисловість;

- помітну частку становлять підприємства транспортно-логістичного сектору, що зумовлено необхідністю формування нових логістичних маршрутів в умовах порушення традиційних транспортних коридорів та блокування морських портів. Разом з тим, транспорт і логістика мігрують слідом за торгівлею та виробництвом - це вторинний ефект, а не первинний вибір;

- важкі промислові підприємства (металургія, хімічна промисловість, енергетика) значно рідше брали участь у релокації, оскільки їх діяльність тісно пов'язана з великими виробничими комплексами, специфічною інфраструктурою та природно-ресурсною базою, що суттєво обмежує можливості швидкого переміщення виробництва.

Отже, галузева диспропорція у структурі релокованих підприємств є наслідком дії чотирьох системних факторів. Високі бар'єри мобільності для капіталомістких активів зумовили домінування торгівлі (39-40%) та малого виробництва, тоді як інфраструктурна залежність обмежила масове переміщення важкої промисловості лише тими підприємствами, що змогли знайти відповідні виробничі майданчики. Низька частка ІТ-сектору та професійних послуг відображає ефект «паперової релокації», коли фактична діяльність здійснюється віддалено без зміни юридичної адреси. Сектор транспорту (10-15%)

демонструє ланцюгову міграцію, адаптуючись до потоків товарів та виробництв. Сукупно це свідчить про те, що статистика релокації фіксує переважно фізичну можливість переїзду, а не стратегічну важливість галузей, що створює ризики структурного перекосу економіки регіонів-реципієнтів.

Через обмежені можливості переміщення підприємств базових галузей промисловості виникає значне скорочення виробничого потенціалу у промислових регіонах східної України. Унаслідок цього відбувається структурний і територіальний перерозподіл економічної діяльності, який поступово змінює просторову організацію економіки країни (Таблиця 2).

Аналіз географії переміщення підприємств засвідчив формування чітко виражених просторових патернів, які суттєво відрізняються від довоєнної моделі розміщення продуктивних сил. Дослідження масиву даних щодо 840 релокованих підприємств дозволяє виокремити три ключові характеристики нової економічної географії України:

- екстремальна просторова концентрація;

- галузева спеціалізація за типом «наслідування + адаптація»;

- домінування ефекту «ієрархії безпеки».

Насамперед аналіз фіксує екстремальну просторову концентрацію економічної активності. Статистичний розподіл виявляє високий рівень нерівномірності - п'ять регіонів-реципієнтів акумулюють 70,7% усіх

релокованих суб'єктів господарювання. При цьому спостерігається чітка поляризація між західним макрорегіоном та рештою території країни. Лідером виступає Львівська область (23,7%), яка фактично виконує функцію національного хабу релокації. Разом із Закарпатською (14,3%), Чернівецькою (9,3%) та Івано-Франківською (8,3%) областями, західні регіони формують

«безпечний пояс», де зосереджено понад половину переміщеного бізнесу. Така конфігурація свідчить про перехід від поліцентричної моделі до сильно асиметричної, де економічне навантаження розподіляється непропорційно, що створює передумови для виникнення нових точок зростання на заході та посилення депресивних тенденцій у регіонах-донорах сходу та півдня.

Таблиця 2

Регіональна структура розміщення релокованих підприємств

Регіон-реципієнт	Кількість релокованих підприємств	Частка у кількості, %	Характер економічної спеціалізації релокованого бізнесу
Львівська область	199	23,7	переробна промисловість, логістика, ІТ
Закарпатська область	120	14,3	машинобудування, деревообробка, харчова промисловість
Чернівецька область	78	9,3	легка промисловість, торгівля
Івано-Франківська область	70	8,3	деревообробка, харчова промисловість
Дніпропетровська область	~62	7,4	машинобудування, металургійна кооперація
Тернопільська область	~50	6,0	агропереробка, логістика
Інші регіони України	~247	29,4	змішана структура
Разом	840	100	-

Джерело: сформовано авторами на основі даних [9], [10], [11]

Поряд з цим виявлено, що розміщення бізнесу характеризується спеціалізацією за типом «наслідування + адаптація». Регіони-реципієнти не просто приймають потоки підприємств, а інтегрують їх у відповідності до наявних конкурентних переваг та інфраструктурних обмежень. Львівська область демонструє найбільш диверсифіковану структуру (переробна промисловість, логістика, ІТ), що пояснюється наявністю розвиненого інституційного середовища та кадрового потенціалу. Закарпатська та Івано-Франківська області спеціалізуються на ресурсорієнтованих виробництвах (деревообробка, харчова

промисловість), що відповідає їхній історичній галузевій ідентичності. Водночас Дніпропетровська область (7,4%) зберігає індустріальний профіль (машинобудування, металургійна кооперація), що вказує на релокацію «в межах кластеру» - підприємства мігрують туди, де зберіглася суміжна виробнича інфраструктура, навіть попри близькість до зони бойових дій. Це підтверджує дію ефекту шляхової залежності, коли попередня спеціалізація регіону визначає напрямки його розвитку навіть в умовах форс-мажору.

Визначальною детермінантою просторового вибору виступає ефект «ієрархії безпеки». Аналіз показує, що географія релокації прямо

залежить від відстані до лінії фронту та рівня загрози обстрілів. Пріоритетність фактору безпеки над економічною доцільністю (наявність ринків збуту, логістичні плечі, сировинна база) призводить до того, що бізнес обирає локації з мінімальними ризиками фізичного знищення активів. Це формує специфічну ієрархію привабливості регіонів, де Львівська область посідає першу сходинку, а регіони центральної та східної України, попри наявність потужної інфраструктури, поступаються їм через підвищені ризики. Така логіка поведінки бізнесу, хоча й є раціональною в короткостроковій перспективі, у довгостроковому періоді може законсервувати регіональні диспропорції, оскільки відтік капіталу з небезпечних регіонів знижує їхній потенціал для післявоєнного відновлення.

Як бачимо, сучасна просторова організація

релокованого бізнесу в Україні являє собою адаптивну реакцію економічних агентів на військові загрози, яка призводить до формування нової карти економічних диспропорцій. Концентрація активності у західних регіонах та збереження індустриальних анклавів у центрі створюють виклики для державної регіональної політики, яка має балансувати між необхідністю збереження економічного потенціалу тут і зараз та стратегічними цілями збалансованого відновлення територій у майбутньому.

Для виявлення масштабів перерозподілу промислової активності між регіонами країни доцільно порівняти структуру промислового виробництва України до початку війни та після активної фази релокації підприємств (Таблиця 3).

Таблиця 3

Зміна частки макрорегіонів у промисловому виробництві України до війни та в умовах релокації підприємств

Макрорегіон України	Частка у загальному обсязі промислового виробництва		Зміна частки, %	Основні фактори трансформації
	2021 р., %	2023 р., %		
Східний (Донецька, Луганська, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька обл.)	~43	~32	-11	руйнування промислових потужностей, переміщення підприємств
Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл.)	~13	~11	-2	військові дії, логістичні обмеження
Центральний (Київська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська обл.)	~20	~22	+2	часткове переміщення виробництв, розвиток переробної промисловості
Західний (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька обл.)	~15	~23	+8	концентрація релокованих підприємств
Інші регіони	~9	~12	+3	перерозподіл виробництва
Україна	100	100	-	-

Джерело: сформовано авторами на основі [12], [13].

Порівняльний аналіз часток макрорегіонів України у загальному

обсязі промислового виробництва за 2021 та 2023 рр. засвідчує

фундаментальну зміну економічної географії країни, що є прямим наслідком релокації підприємств та воєнної дестабілізації східних і південних територій.

Найбільш вираженою тенденцією є стрімка деіндустріалізація Східного макрорегіону, частка якого у промисловому виробництві скоротилася з ~43% до ~32%. Це відображає як фізичне знищення або окупацію виробничих потужностей у Донецькій, Луганській та частково Запорізькій областях, так і масову міграцію капіталу в безпечніші регіони. Південний макрорегіон також демонструє помірне скорочення, що зумовлене логістичними обмеженнями через блокування морських портів та ризиками прифронтового розміщення.

Водночас спостерігається прискорена індустріалізація Західного макрорегіону, частка якого зросла з ~15% до ~23%. Це є найвищим темпом змін серед усіх макрорегіонів і прямо корелює з даними про концентрацію релокованих підприємств у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській та Тернопільській областях. Центральний макрорегіон та «інші регіони» демонструють помірне зростання, що свідчить про формування поліцентричної моделі з двома основними точками тяжіння – західним індустріальним поясом та центральною зоною стабілізації.

Виявлена динаміка має двоїсті імплікації для регіонального розвитку, які реалізуються у перевагах та загрозах нової конфігурації:

1. Переваги нової конфігурації:

- підвищення стійкості до військових шоків. Переміщення промисловості у західні регіони, віддалені від лінії фронту, знижує ризики масового знищення виробничих потужностей у разі ескалації бойових дій;

- стимулювання інфраструктурної модернізації. Необхідність інтеграції релокованих підприємств активізує інвестиції в енергетику, логістику та цифровізацію західних областей, що створює мультиплікативний ефект для місцевого розвитку;

- диверсифікація економічної бази західних регіонів. Прихід машинобудування, металургійної кооперації та високотехнологічних виробництв зменшує залежність цих територій від аграрного сектору та туризму.

2. Недоліки та загрози нової конфігурації:

- посилення міжрегіональної асиметрії. Концентрація понад 45% промислового виробництва у Західному та Центральному макрорегіонах (порівняно з ~35% у 2021 р.) створює ризик формування «двошвидкісної економіки», де східні та південні області залишаються депресивними зонами навіть після деокупації;

- втрата кластерних переваг. Розрив історичних виробничих ланцюжків у Східному макрорегіоні (наприклад, у металургійному чи хімічному кластерах) знижує загальну продуктивність промисловості, оскільки нові локації не завжди мають еквівалентну суміжну інфраструктуру;

- ефект «інфраструктурного вузького місця». Прискорене зростання промислового навантаження на західні регіони може перевищити пропускну здатність їхніх енергомереж, транспортної системи та ринку праці, провокуючи інфляцію витрат та зниження конкурентоспроможності.

Кількісна оцінка впливу релокації підприємств на регіональний розвиток потребує аналізу змін економічних індикаторів. Найбільш показовими серед них є динаміка доходів

населення та показники ринку праці, які відображають рівень економічної активності територій. У період повномасштабної війни відбулися суттєві просторові зміни економічної діяльності, що зумовлено переміщенням бізнесу, внутрішньою міграцією населення та зміною логістичних ланцюгів. Порівняння відповідних показників дозволяє виявити регіони, де економічна активність зростала внаслідок релокації підприємств, а також території, що зазнали найбільших економічних втрат (Таблиця 4).

Таблиця 4

Зміна економічної активності регіонів України в умовах релокації підприємств (2022-2024 рр.)

Регіон	Динаміка доходів на душу населення 2021-2024, %	Зміна кількості вакансій порівняно з довоєнним рівнем, %
Закарпатська обл.	+19,9	+155
Івано-Франківська обл.	+17,1	+146
Тернопільська обл.	+15,0	+125
Львівська обл.	+12,0-14,0	+123
Хмельницька обл.	-	+125
Східні та прифронтові регіони	різке падіння	суттєве скорочення

Джерело: сформовано авторами на основі даних [14], [15].

Емпіричні дані щодо динаміки доходів населення та кон'юнктури ринку праці у 2021-2024 рр. засвідчують формування в Україні феномену «двошвидкісної економіки», де західні регіони-реципієнти демонструють позитивну динаміку, тоді як східні та прифронтові території зазнають системної деградації соціально-економічного потенціалу. Зокрема, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська та Львівська області зафіксували зростання доходів на душу населення у діапазоні 12,0-19,9%, що супроводжується експансією ринку праці – кількість вакансій у цих регіонах зросла на 123-155% порівняно з довоєнним

рівнем. Така дивергенція не є випадковою, а відображає кумулятивний ефект від перерозподілу економічної активності, і має як короткострокові адаптаційні переваги, так і довгострокові структурні ризики.

Зростання доходів та попиту на працю у західних областях зумовлене дією кількох взаємопов'язаних факторів. По-перше, масове надходження релокованих підприємств створило додатковий попит на робочу силу, що в умовах обмеженої пропозиції кваліфікованих кадрів призвело до підвищення заробітних плат – класичний ефект «конкуренції за працівника». По-друге, збільшення

економічної активності супроводжувалося зростанням податкових надходжень до місцевих бюджетів (ПДФО, єдиний податок), що дозволило регіонам зберегти соціальні видатки та інвестиції в інфраструктуру навіть в умовах воєнного часу. По-третє, міграційний приплив внутрішньо переміщених осіб збільшив локальний споживчий попит, стимулюючи розвиток сфери послуг та торгівлі, що, своєю чергою, генерує нові робочі місця.

Попри позитивну статистику, інтенсивне зростання навантаження на західні регіони створює передумови для виникнення дисбалансів, які можуть нівелювати короткострокові вигоди.

1. Інфраструктурне та соціальне перевантаження. Зростання кількості вакансій на 123-155% не має підкріплення адекватним розширенням житлового фонду, соціальної інфраструктури (школи, заклади охорони здоров'я) та енергетичних потужностей, а це призводить до зростання вартості життя, тиску на комунальні мережі та зниження якості надання публічних послуг як для місцевого населення, так і для ВПО.

2. Кадровий дефіцит та інфляція витрат. Експансія ринку праці в умовах обмеженої мобільності кваліфікованої робочої сили провокує «гонку зарплат», що підвищує собівартість продукції та знижує конкурентоспроможність релокованих підприємств, особливо у виробничому секторі, що може зумовити хвилю повторної міграції бізнесу або його закриття.

3. Ефект «тимчасового зростання». Значна частина економічної активності у регіонах-реципієнтах має тимчасовий характер. У разі повернення бізнесу в історичні локації після завершення війни західні області можуть зіткнутися з різким скороченням податкової бази та безробіттям серед працівників, найнятих у період релокації.

Релокація підприємств також пов'язана із наслідками для регіонів-донорів, які формують ефект «економічної порожнечі». Різне падіння доходів населення та скорочення вакансій у східних та прифронтових регіонах свідчить про запуск деструктивної спіралі депопуляції та деіндустріалізації. Відтік підприємств призводить до:

- фіскальної кризи: зменшення надходжень до місцевих бюджетів обмежує можливості для підтримки критичної інфраструктури та соціальних програм, що знижує якість життя та прискорює відтік населення;

- втрати людського капіталу: скорочення ринку праці стимулює міграцію кваліфікованих кадрів у безпечніші регіони або за кордон, що створює структурне безробіття серед тих, хто залишився, та одночасно дефіцит кадрів для майбутнього відновлення;

- деградації виробничих кластерів: розрив коопераційних зв'язків через релокацію окремих підприємств знижує потенціал для швидкого відновлення промисловості після деокупації.

Наведена динаміка соціально-економічних індикаторів у 2021-2024 рр. підтверджує гіпотезу про те,

що релокація бізнесу, виконуючи функцію «економічного амортизатора» в умовах війни, одночасно виступає каталізатором поглиблення регіональних диспропорцій. Позитивні ефекти для регіонів-реципієнтів (зростання доходів, зайнятості) супроводжуються ризиками інфраструктурного перевантаження та тимчасовості відновлення. Водночас, регіони-донори зазнають кумулятивного ефекту втрати економічного потенціалу, що створює загрозу їх довгострокової маргіналізації. Це обумовлює необхідність розробки диференційованої державної політики, яка б, з одного боку, підтримувала адаптацію бізнесу в регіонах-реципієнтах, а з іншого – формувала стимули для збереження та відновлення економічної активності в деокупованих та прифронтових територіях, запобігаючи незворотній структурній деградації.

Узагальнення результатів емпіричного аналізу дозволило авторам уточнити категоріальний апарат дослідження. Під релокаційною трансформацією регіональної економічної структури пропонується розуміти процес динамічного просторово-галузевого перерозподілу виробничих ресурсів та економічної активності між регіонами, ініційований переміщенням підприємств у відповідь на зовнішні шоки та інституційно опосередкований механізмами державної політики, який змінює функціональні ролі територій, модифікує міжрегіональні виробничі зв'язки та

трансформує характер регіональних економічних диспропорцій, зумовлюючи необхідність цілеспрямованого регулювання для забезпечення стійкості національної економіки. Таке трактування дозволяє розглядати релокацію не лише як стихійну адаптаційну реакцію бізнесу, але й як керований процес, параметри якого можуть бути скориговані через інструменти регіональної політики.

Виходячи з виявлених тенденцій та запропонованого визначення, для мінімізації негативних наслідків трансформації та забезпечення збалансованого відновлення економіки пропонується наступний комплекс заходів державної політики:

1. Впровадження диференційованих податкових стимулів для деокупованих територій. З метою запобігання консервації диспропорцій доцільно запровадити тимчасові податкові канікули (звільнення від сплати податку на прибуток та земельного податку на 3-5 років) для підприємств, що здійснюють зворотню релокацію або відкривають нові виробництва в регіонах Східного та Південного макрорегіонів. Це дозволить компенсувати вищі ризики ведення бізнесу та стимулювати відновлення виробничих кластерів.

2. Цільове інфраструктурне інвестування в регіони-реципієнти. Для зняття ефекту «інфраструктурного вузького місця» у західних областях необхідно спрямувати кошти Фонду відновлення та розвитку інфраструктури на модернізацію

енергетичних мереж, розширення логістичних хабів та будівництво доступного житла для працівників релокованих підприємств. Це забезпечить довгострокову стійкість нових точок економічного зростання навіть у разі часткового повернення бізнесу.

3. Програма збереження виробничих коопераційних зв'язків. Для мінімізації втрат людського капіталу та технологічних ланцюжків рекомендується створити цифрову платформу між релокованими підприємствами та потенційними підрядниками в регіонах-донорах, що залишилися на тимчасово окупованих або прифронтових територіях. Це дозволить зберегти економічні зв'язки та прискорити відновлення виробництва після деокупації.

Реалізація запропонованих заходів дозволить трансформувати релокацію з фактору поглиблення диспропорцій в інструмент збалансованого просторового розвитку, забезпечуючи баланс між поточною економічною стійкістю та стратегічними цілями повоєнного відновлення України.

Висновки дослідження. Проведене дослідження дозволило комплексно оцінити вплив релокації підприємств на трансформацію регіональних економічних диспропорцій України в умовах повномасштабної війни. Отримані результати дають підстави сформулювати такі узагальнюючі висновки.

Встановлено, що релокація підприємств стала одним із ключових адаптаційних механізмів функціонування національної

економіки в умовах воєнної дестабілізації. Переміщення виробничих потужностей із зон активних бойових дій до більш безпечних територій дозволило частково зберегти виробничий потенціал країни, підтримати зайнятість населення та забезпечити безперервність економічної діяльності.

Результати аналізу засвідчили наявність вираженої галузевої асиметрії релокаційних процесів. Найбільш мобільними виявилися підприємства торгівлі, переробної промисловості та сфери послуг, тоді як підприємства базових галузей важкої промисловості значно рідше брали участь у релокації через високу капіталомісткість виробничих активів та залежність від специфічної інфраструктури. Це формує ризики структурного перекосу економічної активності у регіонах-реципієнтах.

Встановлено формування нової просторової конфігурації економічної активності, що характеризується високим рівнем концентрації релокованого бізнесу у західних регіонах країни. Найбільшими центрами прийому підприємств стали Львівська, Закарпатська, Чернівецька та Івано-Франківська області, що зумовило формування так званого «західного поясу економічної стабілізації».

Порівняльний аналіз структури промислового виробництва України до початку повномасштабної війни та у період активної релокації засвідчив суттєвий перерозподіл виробничого потенціалу між макрорегіонами країни. Зокрема, частка східного

макрорегіону у промисловому виробництві скоротилася, тоді як західні та центральні регіони демонструють зростання економічної активності. Це свідчить про формування нової просторової моделі економіки України.

Емпіричний аналіз динаміки соціально-економічних індикаторів підтвердив виникнення феномену «двошвидкісної економіки», за якого регіони-реципієнти демонструють зростання доходів населення та розширення ринку праці, тоді як прифронтові та постраждали території стикаються зі скороченням економічної активності, відтоком людського капіталу та деградацією виробничих кластерів.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні поняття релокаційної трансформації регіональної економічної структури, яка інтерпретується як процес динамічного просторово-галузевого перерозподілу економічної активності між регіонами,

спричинений переміщенням підприємств у відповідь на зовнішні шоки, що змінює функціональні ролі територій та трансформує характер регіональних економічних диспропорцій.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання їх при формуванні державної регіональної політики, спрямованої на забезпечення збалансованого просторового розвитку, підтримку регіонів-реципієнтів та стимулювання відновлення економічної активності на деокупованих територіях.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням інструментарію кількісної оцінки довгострокових ефектів релокації підприємств, а також із моделюванням сценаріїв просторового розвитку економіки України в умовах післявоєнного відновлення.

References

- Ministry of Economy of Ukraine. (n.d.). Business relocation program. <https://relocation.gov.ua/>
- Huk, K., & Zeynalov, A. (2022). Regional disparities and economic growth in Ukraine. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2211.05666>
- Zelisko, N. (2023). Relokatsiia pidpriemstva yak instrument ekonomichnoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu. *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series AIC Economics*, (30), 38-43. <https://doi.org/10.31734/economics2023.30.038> [in Ukrainian]
- Yakymova, L. (2024). Features of Business Relocation in Wartime: Evidence from Ukrainian Entrepreneurs. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, (5), 214-229. <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-5-214-229>
- Plahotniuk, V. (2024). Impact of relocation of enterprises on the social and economic welfare of the regions of Ukraine. *Actual problems of innovative economy and law*, 2024(6), 71-76. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-6-14>
- Melnyk, M. I., Medynska, T. V., & Leshchukh, I. V. (2023). Spatial and sectoral imbalances in the economic development of Ukrainian regions: the impact of business relocation. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, (3(161)), 3-9. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-3-1>
- Lavreniuk, V., Polishchuk, Y., Kornyluk, A., Horbov, V., & Ivashchenko, A. (2023). Government response on russian war in Ukraine: Relocating business. *Problems and Perspectives in Management*, 21(4), 556-576. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(4\).2023.42](https://doi.org/10.21511/ppm.21(4).2023.42)

- War forces more than 840 Ukrainian companies to relocate to safer Ukrainian regions. (2023, October 24). NV. <https://english.nv.ua/business/war-forces-more-than-840-ukrainian-companies-to-relocate-to-safer-ukrainian-regions-50362706.html>
- Ministry of Economy of Ukraine. (2023). Over 800 enterprises relocated to safer regions under the government program. <https://me.gov.ua/News/Detail/d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13>
10. Fin.org.ua. (2025, February 3). Business relocation 2025: Where companies are moving. <https://www.fin.org.ua/news/1568576>
- Opendatabot. (2025, February 3). Business relocation 2025: Where Ukrainian companies are moving. <https://opendatabot.ua/en/analytics/business-relocation-2025>
- State Statistics Service of Ukraine. (2021, March). Socio-economic situation of Ukraine for January–February 2021 (Statistical Express Release). https://ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2021/publ_03_2021_u.html
- Sobkevych, O. V., Shevchenko, A. V., Rusan, V. M., Sukhorukov, A. I., & Shevchenko, O. V. (2024). Priorities for the development of the real sector in the conditions of war and post-war recovery of the economy of Ukraine (Ya. A. Zhalilo, Ed.; Analytical Report). National Institute for Strategic Studies. <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2024.03>
- Economic Recovery Initiative. (2025, March). National report on relocation and economic resilience of Ukraine (Report No. 1). <https://horizon.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/National-report-Ukraine-1.pdf>
- Levonova, M., & Jarábik, B. (2025, December). Ukraine's Regional Shift: Realignment in Wartime and Beyond. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2025/12/ukraine-regional-realignments-wartime-postwar-reconstruction>